

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

**Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни
та глобальних викликів**

**25 травня 2023 року
Київ, Україна**

Організатор конференції:

Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. Міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 358.

Матеріали конференції подано в авторській редакції.

У збірнику подано результати обговорення актуальних проблем, перспектив і шляхів забезпечення продовольчої та екологічної безпеки в умовах війни, плану відновлення України, сталого розвитку світу в контексті глобальних і регіональних викликів, трансформації суспільства та формування нової парадигми розвитку.

Редакційна колегія:

Ніколаєнко С. М. (відповідальний редактор), Кваша С. М., Кондратюк В. М., Ткачук В. А., Шинкарук В. Д., Барановська О. Д., Баль-Прилипка Л. В., Братішко В. В., Глазунова О. Г., Гриценко І. С., Діброва А. Д., Євсюков Т. О., Каплун В. В., Коломієць Ю. В., Кононенко Р. В., Васишин Р. Д., Мельник В. І., Остапчук А. Д., Отченашко В. В., Рудик Я. М., Ружило З. В., Савицька І. М., Тонха О. Л., Цвіліховський М. І., Яра О. С.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**ПРОДОВОЛЬЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ**

*присвяченої 125-річчю Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

Секція 4. Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів

Відповідальний за випуск: **Отченашко В. В.**

© НУБіП України, 2023.

УДК 930.1(94)

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ У ВИМИРІ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Асатуров С. К., кандидат історичних наук, доцент (asaturov555@ukr.net)

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ,

Мартинов А. Ю., доктор історичних наук, професор,

(martynov.andriy15@gmail.com)

Інституту історії України НАН України, м. Київ

Соціальні інститути розглядаються як система стабільних, постійно відтворювальних, організаційно оформлених зв'язків між людьми. Інститути влади, що вони можуть бути формальними й неформальними, мають свою інституційну пам'ять. До перших належать правові акти. До других сприйняті людьми стабільні структури уявлень про світ, ідентичності, системи цінностей, що вони склалися в рамках традиції. Політична культура є сукупністю неформальних інститутів, історично стабільним компонентом політичної системи. Неформальні політичні інститути забезпечують історичну спадкоємність. Формальні справи змінюються, а неформальні обмеження здебільшого ні, чи надто повільно. Еволюція неформальних інститутів створює залежність від історичного шляху розвитку. Задана одного разу історична траєкторія буде актуальною тривалий час.

Домінантною тенденцією досліджень у сфері колективної та індивідуальної пам'яті є тісний зв'язок цих категорій із історичною наукою. Однак варто пам'ятати, що дослідження практик, пов'язаних із колективною пам'яттю, завжди є міждисциплінарними. Безпосереднім зв'язком між колективною історичною пам'яттю та політичною наукою є соціальні інститути. Інституційний напрямок у політології є потужним кейсом соціально-політичних досліджень.

Наприкінці 1990-х років сформувався напрямок нового інституціоналізму. Ця наукова течія є «парасольковою» щодо різних наукових напрямів, включно із роллю соціально-економічних інститутів, політичних інститутів [1, с.30]. Найбільш розлогими та теоретично обґрунтованими є дослідження в сфері політичних інституцій [2, с.260]. О. Кек дослідив, яким чином працює інституційна пам'ять в міжнародних відносинах [3, с.640]. Т. Коелбе теоретично обґрунтував наявність соціально-політичних зв'язків між політологією і соціологією [4, с.240]. Й. Марч довів, що політичні інститути є організаційним фактором політичного життя, а їхня колективна пам'ять впливає на обрання тенденцій політичного розвитку [5, с.740]. Однак теоретичне обґрунтування епістеміологічних зв'язків між соціальними інститутами та колективною пам'яттю потребує поглибленого аналізу [6, с.131]. П. Пірсон слушно наголосив, що навіть дослідження політичних інститутів потребує тісних зв'язків із історичною наукою [7, с.38]. Різні приклади таких досліджень історичного інституціоналізму у компаративних політичних студіях навели К. Телен та С. Стейнмо [8, с.28]. Розгортання таких досліджень є плідною проблематикою міждисциплінарних досліджень на вітчизняних історичних матеріалах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування зв'язків між соціальними інститутами та колективною пам'яттю.

Звичайно, насамперед має йтися про індивідуальну пам'ять. Вона є здатністю особистості, яка є її носієм, відображати свою автобіографічну і запозичену пам'яті. Колективна пам'ять ґрунтується на індивідуальній. Особисті спомини мають соціальний вимір, оскільки є складними образами, які виникають тільки через комунікацію і взаємодію в рамках соціальних груп. Природньо, що історики мають справу із історичною пам'яттю. Фактично історична пам'ять може розглядатись як спосіб збереження й трансляції минулого в епоху втрати традиції (звідси – винайдення традиції і впровадження місць пам'яті). Історична пам'ять також є формою індивідуальної пам'яті про минуле. Антропологічні дослідження засвідчують, що історична пам'ять є частиною соціального запасу знань, які

існували вже в примітивних суспільствах. Історична пам'ять пов'язана із колективною пам'яттю про минуле, коли мова йде про певну групу. Завжди треба пам'ятати, що історична пам'ять не існує за межами соціальної пам'яті. З точки зору інституційної теорії саме історична пам'ять є каналом передачі досвіду та відомостей про минуле від однієї генерації до іншої.

Національна пам'ять включає в себе знання основних подій національної історії. Пам'ять поколінь один зі способів хронологічного виміру колективної пам'яті: 1) колективна пам'ять когорт, суспільно-вікової групи людей, чий життєві шляхи внаслідок близькості дат народження подібні в аспектах, обумовлених соціальним розвитком конкретного суспільства; 2) в родовій пам'яті – автобіографічні пам'яті спільноти людей, рівновіддалених від спільного предка. Пам'ять поколінь працює в соціальних інститутах та є формою інституційної пам'яті.

Найбільш яскраво зв'язок між соціальними інститутами та колективною пам'яттю проявляється у ритуалах. Саме ритуал є сукупністю традиційних дій, що здійснюються в установленому порядку, певна норма і форма символічної суспільної поведінки. Ритуал, як правило, є специфічною програмою поведінки, що забезпечує виживання колективу. Основні цілі використання ритуалу: а) закріпити й підтримати необхідні для здійснення впливу норми поведінки та стосунків; б) усталити й канонізувати стереотипні дії; в) забезпечити контроль соціальної психіки у великих і малих групах в процесі захоплення, використання, утримання влади.

Зауважимо, що інституційна колективна пам'ять за своєю природою не може бути перманентно безперервною. Можлива втрата соціальним інститутом своєї інституційної пам'яті через механізми соціальної амнезії, тобто втрату, зневажання або спотворення спогадів соціуму про минуле, історію, культуру, знакові постаті. Соціальна амнезія спостерігається в умовах динамічних змін соціальних цінностей, норм і кодексів поведінки, трансформацій суспільно-політичного життя, катастрофічних стресів. Амнезія соціальна є атрибутом соціальної пам'яті, розвантажує суспільство від тягаря минулого.

Соціальні колективні інститути відіграють важливу роль у так званих «війнах пам'ятей», яка є різновидом конфліктів пам'ятей; зіткненням інтересів окремих груп спільноти чи спільнот на ґрунті різних інтерпретацій образів минулого. Здебільшого «війни пам'ятей» виникають у суспільствах, які зазнали травматичного досвіду, конструюються насиллям і травмою, репрезентованими в минулому. Ускладнює ситуацію накладання старих і нових індивідуальних і колективних травм пам'яті. Внаслідок такого проникнення формується складна спільнота з високим імперативом обов'язку пам'ятати. Якби минуле було тільки історією, воно б не боліло.

Механізми колективної інституційної пам'яті працюють через коди пам'яті, які є системою умовних знаків, назв, сигналів для передавання, збереження, обробки та відтворення інформації пам'яттєвого дискурсу; спосіб організації простору пам'яті. Код пам'яті забезпечує систему комунікації. Будь-який код потребує декодування. Класифікація кодів пам'яті: дієві, просторові, часові, антропоморфні, тілесні, моральні, соціальні, біографічні, генетичні, предметні, метеорологічні, харчові, сенсорні, релігійні, космологічні, зооморфні, кольорові, звукові, геометричні, вагові, числові, вербальні.

Проявами інституційної пам'яті є коммеморація як церемонія, організована на вшанування пам'яті однієї або кількох значущих подій. Це ритуальні практики вшанування пам'яті або ж символічні репрезентації, що звертаються до минулого та впливають на формування колективної пам'яті й національної ідентичності, одна з форм збереження та поширення пам'яті. Коммеморація мобілізує різноманітні дискурси і практики в репрезентації події та несе в собі соціальне і культурне бачення пам'яті про коммеморативну подію. Ппоряд зі спогадами, канонізованими в офіційно затвердженій традиції, існує масив спогадів протилежного змісту. Ворогуючі угруповання розгортають свої трактування історії певної спільноти для того, щоб здобути контроль над політичною системою чи обґрунтувати свою сепаратистську позицію.

Соціальні інститути можуть бути задіяними у процесі маніпулювання історичною свідомістю. Саме вона є одним із способів соціального управління, шляхом створення нової або зміни існуючої думки щодо перебігу історичних подій, ролі певних осіб, причин та їх наслідків, за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільну або індивідуальну психологію, свідомість та підсвідомість, програмування думок і прагнень мас, їхніх настроїв і навіть психічного стану з метою забезпечити таку поведінку, яка потрібна суб'єкту маніпулювання.

Способами маніпуляції історичною свідомістю є: 1) пряме підтасування фактів; 2) замовчування невідповідної інформації; 3) упередженість інтерпретації фактів; 4) надання сфальсифікованої інформації; 5) навішування ярликів для компрометації історичних діячів; 6) використання групових інтересів. Основні засоби маніпуляції історичною свідомістю: 1) мовні (використання штампів, ідеологічних і політичних кліше); 2) немовні (блокування невідповідної інформації, подання інформації у сприятливому для себе контексті); 3) активні (насаджування стереотипів і цінностей); 4) пасивні (фрагментарність інформації). Поведінка людей і їх ментальність завжди вибудовується залежно від пануючої в даний момент картини світу.

Своєрідним соціальним інститутом є місця пам'яті, тобто місця, в яких суспільство добровільно збирає ті спогади, які для нього є важливою і невід'ємною частиною свого індивідуального вигляду. Місця пам'яті постають у трьох вимірах – матеріальному, символічному, функціональному. Об'єкт стає «місцем пам'яті», коли уникає забуття, коли він викликає емоції певної спільноти. Відбувається повернення пам'яті під контроль істориків, коли минуле стає непередбачуваним і занадто залежним від імперативів сьогодення.

Висновки. Соціальні інститути є основою мережевих структур, які впливають на функціонування та відтворення колективної пам'яті. Зважаючи на це, соціальні інститути мають власну пам'ять. Її механізми цілком відповідають особливостям функціонування більшості видів пам'яті індивідуальної, колективної, національної. У цьому сенсі соціальні інститути залишаються важливими соціальними агентами, які формують та зберігають національну ідентичність.

Перелік посилань:

1. Immergut E. The Theoretical Core of the New Institutionalism. *Politics Society*. 1998. № 26. P. 5-34.
2. Kaiser A. Die politische Theorie des Neo-Institutionalismus. *Politische Theorien der Gegenwart*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2001. P. 253-282.
3. Keck O. Der neue Institutionalismus in der Theorie der Internationale Politik. *Politische Vierteljahresschrift*. 1991. №32. P. 635-653.
4. Koelble Th. The New Institutionalism in Political Science and Sociology. *Comparative Politics*. 1995. №27. P. 231-243.
5. March J.G. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*. 1984. №.78. P.734-750.
6. Peters G. Institutional Theory in Political Science. *The New Institutionalism*. London, New York: Pinter, 1999. 232 p.
7. Pierson P. *Politics in Time. History, Institutions and Social Analyses*. Princeton: Princeton University Press, 2004. 208 p.
8. Thelen K., Steinmo S. Historical Institutionalism in Comparative Politics. *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Analysis / Ed. Steinmo Sven, Thelen Kathleen, Longstreth Frank*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. (272 p.). P.1-32